

Treball d'investigació del Màster d'Història Econòmica
(UB-UAB-UZ)

**LES FINANCES DE LES INSTITUCIONS PÚBLIQUES EN UN PERÍODE
DE CRISI; UNA APROXIMACIÓ ALS MUNICIPIS CATALANS DEL
SEGLE XVII EN PERSPECTIVA EUROPEA**

Gabriel Ramon i Molins

Director: Lluís Castañeda Peirón

Resum: Aquest treball pretén ser una aproximació a les finances dels municipis catalans en el context de la crisi general del segle XVII. Ho fem partint dels exemples de les ciutats de Barcelona i Lleida, però tenint present altres ciutats europees com Amsterdam i Londres.

El segle XVII va ser per la majoria dels municipis europeus un període d'endeutament creixent on no es donà resposta als problemes financers provocats per una despesa descontrolada de les monarquies o dels municipis i on les transformacions del sector financer podien ser claus. Veurem com aquests problemes queden reflectits en els casos de Lleida i Barcelona, on es posarà de manifest que per unes limitacions polítiques, socials i econòmiques no arribaren les innovacions de la Revolució Financera que durant aquest segle van facilitar fer un salt endavant a municipis com Amsterdam i Londres en la seva capacitat de gestionar les seves finances en un context de crisi.

Finalment, presentem un recull de fonts documentals i una proposta d'investigació que ens pot servir per conèixer a fons les dinàmiques financeres de Lleida i Barcelona per poder contribuir a la realització d'una comparativa europea de les finances públiques.

Paraules claus: “Crisi General”, crisi del segle XVII, història econòmica de Catalunya, història financera, història municipal, Revolució Financera, segle XVII.

Abstract: In this paper we make an approach to the catalan municipalities finances in the context of the general crisis of the seventeenth century. We present the study of the catalan municipalities finances based in examples of the cities of Barcelona and Lleida and we compare them with european cities such as Amsterdam and London.

The majority of european cities lived the seventeenth century as a period of growing debt. This century didn't respond to the problems of uncontrolled spending monarchies and cities and the changes in the financial sector can be important. We'll see how these issues impact Lleida and Barcelona because of the political, social and economic limits. These limits avoided the spread of the innovations of the Financial Revolution that have made the towns of Amsterdam or London advance in the capacity to manage their finances.

Lastly, we present a collection of documentary sources and a research proposal that can help us to get to know the financial dynamics of Lleida and Barcelona so as to be able to make a comparison of the european public finances.

keywords: “General Crisis”, crisis of the seventeenth century, economic history of Catalonia, financial history, municipal history, Financial Revolution, seventeenth century.

TAULA DE CONTINGUTS

1- Introducció	3
2- Límits cronològics del nostre estudi.....	5
3- La crisi europea del segle XVII.....	7
4- Revolució Financera i finances municipals en el context de la Crisi.....	11
4.1- Amsterdam	11
4.2- Londres	14
5- Estudis de les institucions públiques modernes	15
Un apunt bibliogràfic.....	15
5.1- L'exemple de Lleida	17
L'estudi de la Lleida Moderna	17
Un municipi marcat per l'agricultura i la demografia.....	18
L'organització de la Paeria; una institució d'arrel medieval	19
Les finances	20
5.2- L'exemple de Barcelona	23
L'estudi de la Barcelona Moderna	23
L'organització del municipi	24
Les finances	25
6- El final del model institucional municipal català	27
7- Fonts per l'estudi de les finances municipals	29
8- Conclusions	30
8.1- A tall de conclusions provisionals.....	30
8.2- Una proposta d'estudi de les finances dels municipis catalans.....	31
9- Bibliografia.....	32

1- Introducció

En aquest treball ens proposem presentar un estat de la qüestió sobre les finances municipals a la Catalunya del segle XVII, partint dels exemples de les ciutats de Lleida i Barcelona, de les que cerquem realitzar unes primeres aproximacions per obrir el camí a una possible investigació, i contextualitzant aquestes ciutats en el panorama europeu d'aquest segle de canvis per així poder explicar els motius que van frenar l'evolució financera d'eixos municipis.

L'elecció del segle XVII com a període del nostre estudi ve donada per l'interès que ens desperten les finances públiques en un període de crisi financera global i el fet de ser un moment de forts canvis i reordenació del context econòmic, sent aquest un segle clau per l'estudi de la transició del feudalisme al capitalisme en el que hem de cercar els fonaments de l'estructura econòmica posterior i en el que l'endeutament, tant públic com privat, té força explicativa en aquest canvi de paradigma entre els *first comers*. És el moment en el que unes poques economies inicien transformacions fonamentals en el desenvolupament capitalista posterior i altres mostren bloquejos. Els catalans del segle XVI i fins inicis del segle XVII eren coneixedors dels instruments i mecanismes financers més avançats emprats durant aquells anys; sent els censals el mecanisme més comú, es troben també nombrosos violaris i una creixent utilització de vendes a carta de gràcia, debitoris i diferents tipus de crèdits amb interessos força usurers. Al món agrari, sobretot durant el segle XVI, els pòsits de blat avancen el pagament de la collita als agricultors i l'endarreriment en el pagament de pensions està àmpliament admès¹. Les fires, a més, fomenten la utilització de lletres de canvi, presents al Principat del dels seus orígens en els segles medievals², i són força els municipis que disposaven de bancs públics, com són les taules de canvi, així com ja al segle XIV, Barcelona, havia gaudit d'un important teixit de bancs de dipòsits³. Catalunya, a més, gaudia de certa independència del poder de la corona; el pes de les corts i del poder local es veu clarament reflectit amb la impossibilitat de les reformes impulsades pel Duque de Lerma i el Conde-Duque. Malgrat això, no aconsegueix fer el salt endavant que fan altres territoris de la Monarquia Hispànica, com els Països Baixos, i les finances municipals van de capa-caiguda durant tot el segle. En aquesta línia,

¹ Una estat de la qüestió de la bibliografia sobre la utilització de diferents tipus de crèdit a la Catalunya Moderna, especialment al món rural, el realitzo a RAMON I MOLINS (2012).

² Fent referència a l'estudi de les lletres de canvi a Espanya ens cal citar LAPEYRE (1968), així com CASTAÑEDA (1990). Les fires a la Catalunya Moderna i el seu paper dinamitzador de l'economia és abordat a; CARRERAS i TORRA (2004).

creiem que exemple d'aquesta poca fortalesa que presenten els poders fàctics de la Catalunya del XVII n'és el fet que durant la revolta dels Segadors, les institucions catalanes demanen empara del Rei de França, en lloc d'intentar encapçalar un nou estat, com passà als Països Baixos.

Escollir el segle XVII com a context per la nostra recerca ens fa entrar a comentar el debat sobre els límits cronològics; l'apartat dos el dediquem a establir les dates d'inici i fi d'aquest estudi tot emprant altres estudis sobre aquest segle al cas català.

El tercer apartat es centra en realitzar una panoràmica general de la crisi del XVII, que Hobsbawm va definir com "Crisi General" situant en ella el naixement del capitalisme, malgrat tot, el mateix historiador ja va matisar la duresa del concepte "crisi", afirmant que del que es tracta és més aviat d'una reestructuració general dels esquemes econòmics vigents. Per tant, a més de comentar els efectes que aquesta va tenir, comentarem el debat existent sobre la mateixa.

Per contextualitzar la nostra proposta d'estudi sobre les finances municipals, ens cal utilitzar el concepte de Revolució Financera i els efectes que aquesta té en els municipis. És per això que a l'apartat quatre intentaré explicar els exemples de les finances de dos municipis punters en aquests canvis, com són Amsterdam i Londres, per poder establir després comparatives amb els municipis que van quedar lluny d'aquestes innovacions, com són Lleida i Barcelona.

Després d'haver realitzat la contextualització europea, entraré a analitzar en l'apartat cinc el finançament, endeutament i funcionament dels municipis de Lleida i Barcelona. Aquesta és, al meu entendre, la principal aportació d'aquest treball i justifica que ocupi més espai. Presento un estat de la qüestió actualitzat i el més exhaustiu possible. L'elecció d'aquests municipis ve donada, per la facilitat d'estudi que em dona la proximitat als arxius, però sobretot per la seva rellevància per il·lustrar els problemes financers de la Catalunya del XVII. Aquestes ciutats es trobaven en un mateix territori, però es desenvolupaven en contextos econòmics diferents, tot i això, presenten les mateixes dificultats financeres causades per unes limitacions que creiem que són comunes en bona part dels municipis del sud d'Europa, les que intentarem apuntar. L'estudi de les finances municipals, a més, creiem que s'ha de realitzar tenint molt presents els cicles econòmics generals i els estralls de les guerres per així poder comparar les respostes que en diferents llocs i moments s'apliquen en contextos semblants.

³ USHER (1931).

Els comentaris de les ciutats catalanes venen closos per una breu explicació del que és el final d'un model institucional d'arrel medieval. I que es produí després de la Gerra de Successió, l'aplicació del cadastre i la reforma política. Aquest canvi institucional reforça la decisió de tancar el treball amb la cronologia escollida tot i que la solució als bloquejos per modernitzar el finançament municipal trigarà més de cent anys en arribar.

Finalment, a l'apartat set, comentaré les fonts documentals que ens poden servir per realitzar una tesi sobre les finances municipals de Lleida i Barcelona i a les conclusions (apartat 8) es trobaran les línies sobre les que crec que aquest estudi es podria basar.

2- Límits cronològics del nostre estudi

Per fixar la cronologia del nostre estudi sobre les finances dels municipis catalans al llarg de la crisi del segle XVII hem optat per prendre en consideració les cronologies que agafaven altres estudis sobre la crisi del sis-cents per comprendre quin va ser el punt d'inflexió en aquest àmbit. Per marcar aquests límits inicials, comencem acceptant que es produeixen diferències en el sí dels municipis catalans, en els seus cicles financers i institucionals.

La cronologia de la crisi del XVII és canviant depenent de l'àmbit o el territori en la que hom es centri. Una primera obra general a la que fem referència és la de Thomas Munck, on es situa el canvi de tendència de l'economia europea entre 1590 i 1620⁴. També en el cas espanyol, Felipe-José de Vicente afirma que el que és estrictament la crisi econòmica es comença a fer evident al darrer terç del XVI i arriba a la seva màxima expansió durant la primera meitat del XVII. Aquesta cronologia però, no és estàtica per tota la península ni per tots els àmbits econòmics; la crisi agrària és anterior a la del comerç ultramarí i comença al darrer terç del XVI. Pel que fa a la crisi demogràfica cal que cerquem el canvi de tendència a inicis del XVII, amb un any clau com és el 1609 amb l'expulsió dels moriscos, tot i que aquest fet no afectà arreu igual⁵.

A Catalunya, segons Pierre Vilar, els senyals evidents de crisi es produeixen sobretot entre els anys 1598 i 1640. Aquestes evidències, que són comunes al conjunt de l'economia espanyola, tenen entre els seus orígens la reducció de la massa monetària i el triomf de la competència europea. A Catalunya, però, els estralls de la crisi no són tant

⁴ MUNCK (1994).

⁵ DE VICENTE ALGUERÓ (1992), pàgines 92-93.

greus com en altres indrets de la península, en part, gràcies a la vitalitat d'una massa rural molt important en l'esquema econòmic i el fet que les oscil·lacions del valor de la moneda siguin força més moderades⁶.

Pel que fa a la crisi de la hisenda espanyola, podríem cercar els seus orígens en els problemes que visualitzen des de poc després del regnat de Felip II, i que obliguen a unes reformes encapçalades pel Duque de Lerma, i molt especialment pel Conde-Duque, uns canvis però que no seran capaços de resoldre els problemes financers de la Corona⁷.

Una altra referència inicial que ens cal agafar és l'estudi de Jaume Torras, qui situa en torn de l'any 1600 l'inici del cicle econòmic que portarà Catalunya cap al futur procés d'industrialització; aquest canvi s'inicia amb un context agrari sorgit de la Sentència Arbitral de Guadalupe i el paper del port de Barcelona en les relacions mercantils internacionals a inicis del XVII, aprofitant el retorn dels vaixells per exportar aiguardents, que permeten una especialització agrària i un equilibri de la balança comercial⁸. Aquest canvi de cicle econòmic ens és d'interès també pel fet que posarà Barcelona en contacte directe amb altres municipis europeus en els que ja es realitzarà la Revolució Financera.

L'estudi de les finances lleidatanes pot agafar com a punt d'inici l'any 1585, que és el de la creació de la Taula de Canvi i Comuns Dipòsits, i que, per tant, suposa un millor accés al crèdit i certs canvis en l'estructura financera del consistori⁹. A més, no només és la ciutat de Lleida qui posa en funcionament la Taula de Canvi, sinó que entre aquests anys i els primers del XVII s'obriran la bona part de les Taules que hi haurà en funcionament a la Corona. L'estudi global de la hisenda municipal, s'ha de realitzar també observant molt atentament les conjuntures agràries i s'hauria de lligar amb l'inici de la crisi agrària a la Catalunya occidental. Antoni Passola, en el capítol que dedica a la hisenda municipal, comença l'any 1575, quan s'inicia el cicle econòmic marcat per l'increment dels pressupostos municipals, sovint condicionat per la mala conjuntura agrària, que portaran a forjar el context econòmic ponentí previ a la Guerra dels Segadors¹⁰.

Em sembla adient situar al voltant del 1600 l'inici d'aquest estudi, fent referència al nou cicle econòmic que dibuixa Jaume Torras, al mateix temps, sense que aquesta data ens atrapi, doncs cal introduir la suficient flexibilitat per iniciar en anys previs l'inici de l'estudi

⁶ VILAR (1966), pàgines 313-364.

⁷ YUN CASALILLA, (2002), pàgines 90-91.

⁸ TORRAS I ELIAS, (1994), pàgines 13-38. Aquesta tesi pot llegir-se de forma més ampliada a TORRAS I ELIAS (1995) i també està desenvolupada posteriorment a VALLS JUNYENT (2004).

⁹ REMÓN (1989).

¹⁰ PASSOLA (1997), pàgines 412-461.

i la cerca de documentació per municipis i casos com el de Lleida a fi efecte de situar millor l'inici del cicle econòmic negatiu que ens portarà a comprendre el context previ al conflicte de 1640.

Pel que fa a l'elecció de la data en la que finalitzar aquest treball, hem cregut convenient agafar el final de la Guerra de Successió i l'aplicació de totes les reformes que comportà per als municipis catalans, ja que provoca un trencament substancial de l'esquema institucional, especialment el municipal, que funcionaven amb estructures nascudes durant els segles medievals i seran reformats d'arrel basant-se en un nou model elaborat a imatge dels municipis castellans. Si l'estudi dels bloquejos institucionals del segle XVII per conèixer la falta d'innovació requereix un determinat enfocament analític, per conèixer els bloquejos del segle XVIII, ha de canviar tant l'enfocament com la documentació a emprar, ajustant-se al nou funcionament administratiu dels ajuntaments borbònics¹¹.

3- La crisi europea del segle XVII

Per a realitzar un breu estat de la qüestió sobre el debat general de la crisi europea del segle XVII ens cal començar fent referència a les aportacions de Hobsbawm, així com a les de Trevor-Roper i de Jan De Vries¹²; el debat sobre la crisi del XVII es centra tant en el fet de la generalització d'aquesta, com en les seves causes i, per alguns, és la darrera crisi del feudalisme que contribueix en la transició cap al capitalisme, mentre que altres defensen que ja és una crisi capitalista¹³.

En aquest debat Hobsbawm aposta pel segle XVII com un període de "crisi general" que suposa una fase en el procés de transició cap al capitalisme que s'havia iniciat un cop superada la crisi del segle XIII¹⁴. Trevor-Roper posa de relleu el pes ideològic i intel·lectual, materialitzat en les revolucions que es produeixen al llarg d'aquests anys, per justificar els moviments que van comportar les diferents reformes¹⁵. Jan de Vries, per la seva part, afirma que l'estudi de la crisi és d'interès per ser el moment on creu que es poden trobar les respostes que expliquin les claus dels creixements dels segles anteriors i

¹¹ L'estudi de la reforma borbònica als municipis catalans ha estat àmpliament estudiada a MERCADER (2001).

¹² HOBBSAWM (1954) i (1967), TREVOR-ROPER (1959) i DE VRIES (1982).

¹³ Una síntesi del debat en torn a la crisi del XVII es realitza a DANTÍ RIU (1991).

¹⁴ HOBBSAWM (1954), pàgina 33.

¹⁵ TREVOR-ROPER (1959).

posteriors, així com les causes de l'esgotament de les grans potències dels segles anteriors i del primer capitalisme del XVI, i quan es forgen les condicions prèvies que van fer possible la industrialització moderna¹⁶.

La prosperitat general del XVI es veu estroncada per una crisi global que afecta l'economia europea i comporta una reestructuració de molts àmbits econòmics i socials. L'agricultura és un dels primers sectors afectats per la crisi amb l'estancament de la tendència alcista dels preus que contribueix a forjar un endeutament crònic i una acumulació de la propietat agrària en unes poques mans, malgrat tot, són les societats agràries tradicionals les que pateixen més durament els efectes de la crisi. No podem estar de citar l'oportunitat que aquesta brinda a regions com els Països Baixos, on es segueix avançant cap a la especialització i la comercialització, gracies, en part, a que després de la independència, desapareix el gruix de la noblesa tradicional i el camp entra en una espiral d'interessos promoguts per la classe mercantil. A Anglaterra, circumstàncies semblants les porten els conflictes del segle XVII, on una forta reestructuració social posa el gruix de les terres en mans de la *gentry*, que a diferència de la noblesa continental no està interessada en la pervivència dels costums i tradicions feudals que han combatut durant la Guerra Civil. En aquest context, Anglaterra camina cap al procés que es coneixerà com la modernització agrària anglesa, i una de les seves manifestacions són *enclosures*¹⁷. A Castella, per la seva banda, es produeix una contracció de l'activitat agrària amb un despoblament del camp i una important caiguda de la producció de gra entre els anys 1580 i 1660, que va venir seguida per un estancament i una recuperació molt lenta al temps que el preu dels cereals sofria una lleu caiguda en termes de plata, que no en moneda de billó, i s'entrava en una reestructuració del context agrari¹⁸.

Pel que fa a la crisi demogràfica, es fa present a inicis del segle XVII, quan s'inverteixen les tendències alcistes del segle anterior. Els estralls demogràfics són molt més severes a l'àrea mediterrània on, agafant les dades de Hinrichs, els índex pels anys 1600, 1700 i 1800 per l'àrea mediterrània són 100, 96 i 114 al temps que a l'Europa Central són 100, 103 i 118, en canvi, regions com Anglaterra i els Països Baixos no noten els estralls de la crisi demogràfica amb índex de 100, 134 i 153, tenint solament un alentiment

¹⁶ DE VRIES (1982), pàgina 13.

¹⁷ HINRICHS (2001), pàgines 156-159.

¹⁸ MARCOS MARTÍN (2000), pàgines 474-477. El debat sobre la naturalesa de la crisi agrària del segle XVII a Castella i la idea que es tracta d'una reestructuració general de l'economia agrària, té com a puntal l'obra ANES (1978).

del creixement a partir de la dècada de 1660 degut a causes bèl·liques i epidèmies¹⁹. Per De Vries, les diferents velocitats de creixement no eviten que en torn de la quarta dècada del segle XVII es trenqués l'expansió que de manera generalitzada havia tingut la força de treball, que havia estat el principal instrument d'increment de la producció dels segles anteriors, i finiren els canvis que havien estat patint els preus relatius²⁰.

A escala europea un altre sectors on s'evidencia l'aparició de la crisi és el del comerç internacional; l'estancament de l'arribada de metalls preciosos de les Índies Occidentals a finals del segle XVI va influir en la disminució del creixement de la massa monetària i repercutí en el comerç, malgrat tot, Holanda i Gran Bretanya forgen durant aquests anys els seus imperis comercials gràcies, en part, a unes innovacions financeres que permeten finançar les empreses mercantils. Com en els altres sectors comentats, més que una caiguda absoluta i continuada de l'activitat comercial, la crisi del XVII suposa una important reestructuració de l'esquema comercial vigent. Malgrat tot, el comerç global disminueix, entre els anys 1618 i 1630²¹. El mercat mediterrani, per la seva part, queda reduït a comerç local, i productes com les espècies es concentren al mercat del nord, fent que països com França reduïssin fins a la meitat el comerç d'eixos productes entre les dècades de 1620 i 1630 i en torn de 1650 gairebé desapareixen completament del llevant francès²². Catalunya, per la seva part, troba en aquests anys una nova oportunitat en el comerç, en part, gràcies a que les guerres europees disminueixen la competència, i inicia un procés d'exportació d'aiguardents que vitalitza el litoral del país i fa entrar al conjunt de Catalunya en un cicle econòmic virtuos²³.

La visió general, per tant, ens porta a creure que la crisi del segle XVII no només no afecta al conjunt de l'economia europea, sinó que regions com Anglaterra o Holanda viuen importants creixements econòmics durant aquest període. Aquest creixement porta a afirmar a Van Zanden que és a inicis del segle XVII quan comença a produir-se el "creixement econòmic modern" i el PIB per càpita anglès comença a créixer lentament però de forma constant²⁴.

¹⁹ HINRICHS (2001), pàgines 154-155.

²⁰ DE VRIES (1982), pàgines 15-16.

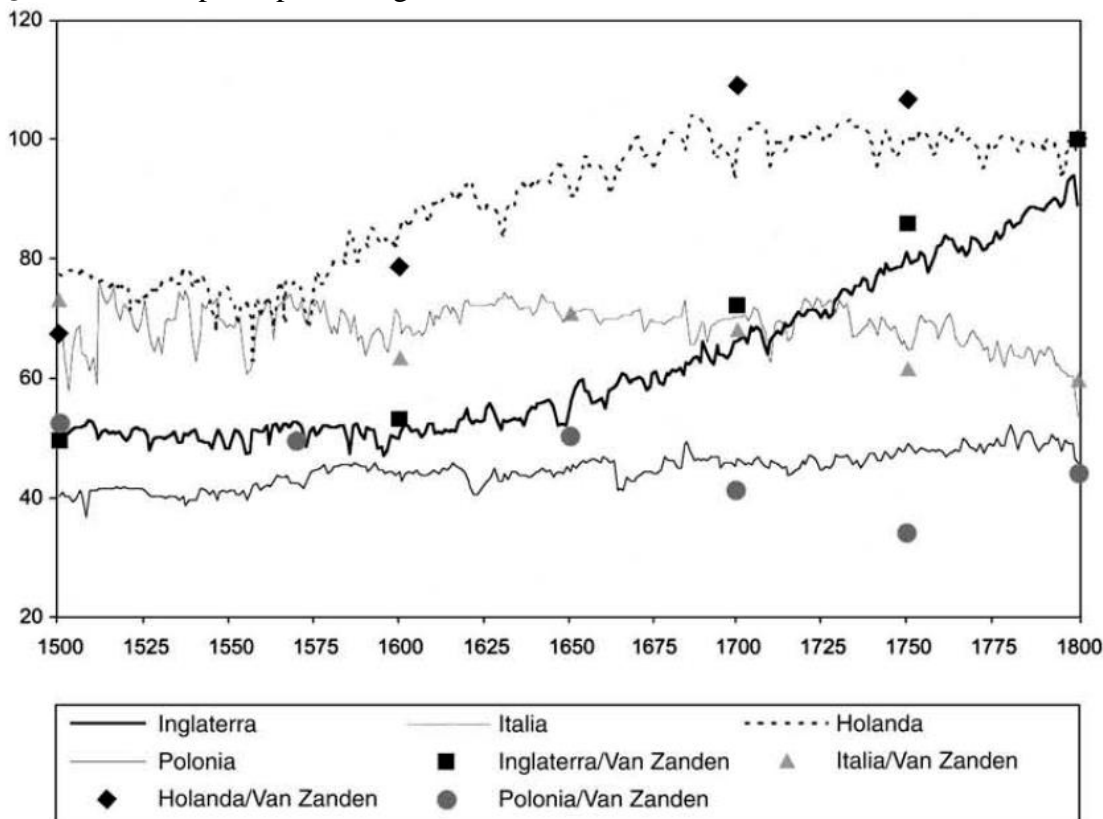
²¹ HINRICHS (2001), pàgina 154.

²² HOBBSAWM (1954), pàgina 36.

²³ TORRAS I ELIAS (1994), pàgines 15-20 i (1995) i VALLS JUNYENT (2003), pàgines 50-56.

²⁴ VAN ZANDEN (2005).

Quadre 1; PIB per càpita d'Anglaterra, Itàlia, Holanda i Polònia 1500-1800



(Anglaterra i Gales 1800=100)

Font: VAN ZANDEN (2005), pàgina 20.

En aquesta línia cal que remarquem el plantejament de Hobsbawm, qui separa la idea de "crisi general" de la de retrocés econòmic, justificant que tot i l'important transformació que va patir l'economia europea i els efectes que va tenir sobre el món mediterrani, que perdria la centralitat econòmica mundial, va ser l'oportunitat per que altres regions fessin un important salt i esdevinguessin els nous centres del poder econòmic²⁵.

Un darrer apunt per posar de manifest aquesta divergència regional és el que ens realitza Trevor-Roper, qui recorda que analitzant per separat les diferents regions europees solament podem obtenir resultats discordants, raó per la que necessitem una visió global per comprendre les dimensions de la revolució que provoca la crisi del XVII²⁶.

²⁵ HOBBSAWM (1954), pàgines 33-34.

4- Revolució Financera i finances municipals en el context de la Crisi

En el context de la crisi general del segle XVII, hem de parar una atenció especial als canvis produïts en el món de les finances dins del procés que coneixem com Revolució Financera, que té com a epicentre el municipi d'Amsterdam i que posteriorment s'estendrà a Londres.

Dins del concepte de Revolució Financera hem d'atendre tant a l'auge del sistema bancari com al canvi que es produeix en torn de les finances públiques, que les porta a fixar ingressos i despeses per donar transparència a les emissions de deute. Aquestes emissions van anar acompanyades per la consolidació del deute, nous instruments i sobretot de la possibilitat de canviar la titularitat dels seus bons, cosa que els atorga una important liquiditat²⁷.

Fins al segle XVII el deute de les institucions públiques quedava en mans d'unes poques grans famílies que prestàvem importants quantitats de capital als estats. Al llarg del segle XVII és però quan els títols de deute públic i de les societats per accions comencen a fer-se present entre les prioritats d'inversió d'aquests antics rendistes anglesos i holandesos a causa dels canvis que es produeixen en el sí dels mercats financers d'eixes regions.

Entre 1600 i 1750 a Anglaterra i Holanda apareixen els títols negociables encarats a un mercat on aquests poden ésser venuts i comprats i ràpidament es consolida un mercat financer que en pocs anys agafarà una vigorositat sense precedents²⁸. Pararem especial atenció als canvis que tenen lloc a Amsterdam, epicentre inicial d'aquesta revolució, i a Londres, on sobretot a partir de 1688 es produeix una transformació radical de les finances nacionals.

4.1- Amsterdam

Els Països Baixos, encapçalats per Holanda, esdevenen al segle XVII una de les principals potències econòmiques d'Europa, malgrat tot, la seva estructura política divergeix del model d'estat modern que de forma hegemònica s'estava estenent pel continent; la independència política i religiosa d'Espanya, que ve marcada per l'oposició

²⁶ TREVOR-ROPER (1959), pàgina 31.

²⁷ KINDLEBERGER (1988), pàgines 212-213.

²⁸ DE VRIES (1982), pàgina 222.

als intents absolutistes de la corona, contribueix a que les set províncies mantinguin llurs institucions tradicionals prescindint del poder de la corona i esdevenint una república basada en el pactisme. Aquesta singularitat política, així com els canvis institucionals que comporta i que es van forjant durant els segles XVI i XVII ha estat vist per James Tracy com una de les principals causes que expliquen la possibilitat d'esdevenir puntal de les finances europees del XVII²⁹.

Unes primeres característiques que ens cal citar dels Països Baixos del Nord durant el segle XVII és l'especialització productiva i la comercialització; dues característiques que per Ernst Hinrichs són possibles solament després de la separació religiosa, quan cau la influència de la noblesa tradicional i el món agrari entra en una espiral que cerca majors interessos econòmics i s'especialitza en diferents productes destinats al comerç, sent així un exemple de la penetració del capitalisme al món agrari³⁰.

Pel que fa als aspectes financers, durant el segle XVI, com ens assenyala Wantje Fritschy, tot i que Amsterdam ja era la ciutat amb el mercat financer més actiu d'Holanda, amb una demanda de capital força activa tant per part del sector privat com el públic, quedava lluny del volum de diner mogut a Anvers. Malgrat tot, les condicions financeres d'Amsterdam van fer que després del tancament de de la via comercial que Anvers tenia per l'Escalda, a causa del conflicte amb Espanya, el centre financer internacional es traslladés d'Anvers a Amsterdam³¹.

Cal tenir en compte però que les reformes financeres, el paper de les administracions públiques o els nous instruments financers, com ens senyalen Oscar Gelderblom i Joost Jonker, no haguessin tingut sentit si no s'haguessin complementat amb altes quantitats d'estalvi privat disponible i l'estat no hagués respost amb nous instruments financers que s'adaptessin al canvi de prioritat dels inversors, que passaven a cercar préstecs a curt termini i una major liquiditat dels seus estalvi³². En aquesta direcció, cal també citar l'estudi de Tine de Moore i Jaco Zuijderduijn, que posa de manifest el canvi d'actitud de la població, que va portar a que les classes altes invertissin el seu capital al

²⁹ TRACY (1985).

³⁰ HINRICHS (2001), pàgines 158-159.

³¹ FRITSCHY (2006). Certament però, cal citar el desconeixement que encara hi ha sobre com s'afrontaren les despeses de la revolta, sobretot durant els primers anys, tal i com apunta DORMANS citat a FRITSCHY (2003), pàgina 58. En aquest segon article, a més, es fa una síntesi del poc que es coneix sobre les finances holandeses d'aquest període a les pàgines 59-63.

³² GELDERBLOM i JONKER (2011).

mercat financer, en alguns casos a costa de vendre part del seu patrimoni, i sobretot, va incentivar la demanda de crèdit per part de les classes baixes³³.

La Borsa d'Amsterdam, oberta al públic l'any 1611, va ser una institució clau per les finances dels Països Baixos, tenint un auge important amb l'increment del comerç d'accions de la Companyia Holandesa de les Índies Orientals. Amb la Borsa, cal citar també el paper del Banc d'Amsterdam que va ser fundat l'any 1609. Com ens senyalen Stephen Quinn i William Roberds, aquest banc, que gaudia d'una forta protecció política i fou el primer banc central d'Europa, va néixer estant a mig camí entre el que avui podem considerar un banc central i el que era un banc de canvi, donant així confiança en el canvi i, sobretot, sent un dipòsit de valor estable estant vinculat als passius d'una institució pública, tenint el monopoli dels pagaments d'alt valor de la ciutat i permeten superar les problemàtiques que produïa l'ingent quantitat de moneda circulant a Holanda³⁴.

La caiguda constant dels tipus d'interès del mercat financer d'Amsterdam durant el segle XVII, on es cotitzaven les accions de les principals companyies comercials i diferents títols de deute públic, contribueix a forjar un context idoni en el que agafa fama la fiabilitat de les finances públiques i les innovacions comptables del govern de les Províncies Unides, amb les que aconseguix que els bons de l'estat esdevinguin una forma d'inversió per un públic general, fent possible així la obtenció de préstecs a uns interessos per sota del 5%, sent imitat aviat per Anglaterra i distanciant-se dels interessos pagats per les altres potències europees, que seguien depenent dels grans inversors i homes de negocis internacionals³⁵.

Per Jan de Vries, una de les innovacions més rellevants per aquest mercat de deute públic fou el fet que es tractés de deute consolidat, on el pagament dels interessos venia recollit als pressupostos anuals, i els títols de deute fossin negociables, permetent així que poguessin canviar de mans en un mercat financer creixent³⁶. Amsterdam concentrà capitals procedents d'arreu del continent i més, després de 1682 quan el Banc de la ciutat entrà a negociar amb comerciants de metalls preciosos, atraient així grans quantitats de metalls preciosos³⁷.

El mercat financer d'Amsterdam entre els anys 1616 i 1688 va adreçat, fonamentalment, a saciar les demandes de capital de l'Imperi Holandès i Europa, però les

³³ DE MOOR i ZUIJDERDUIN (2013).

³⁴ QUINN i ROBERDS (2005) i (2009).

³⁵ MUNCK (1994), pàgina 162.

³⁶ DE VRIES (1982), pàgina 222.

pèrdues de parts importants de l'imperi i el tractat d'Utrecht fan canviar el rumb de les inversions holandeses, adreçant-se ara cap al mercat britànic fins que la quarta guerra anglo-holandesa estronca aquests fluxos de capital³⁸.

4.2- Londres

Anglaterra, com els Països Baixos del nord, va tenir una evolució del sistema polític diferenciada a la de la resta del continent; Anglaterra, juntament amb França i l'Imperi Hispànic, un cop superada la Guerra dels Cents Anys i la de les Dos Roses, havia esdevingut una de les grans monarquies occidentals i al segle XVI gaudia de condicions molt favorables per avançar cap a una monarquia absoluta moderna, malgrat tot, aquest procés no s'acabà produint. Els motius pels que no arrela l'absolutisme a Anglaterra han estat motiu de debat historiogràfic i sembla que una de les respostes que ha agafat major volada ha estat el fet que no es donaven els contextos de qüestionament del poder reial o els conflictes religiosos que fan que l'absolutisme sigui una resposta, com passà a Espanya o França³⁹.

En eixa direcció hem de citar també que la restauració que va seguir a la república de Cromwell, no va ser pròpiament una contrarevolució i el govern es va assentar sobre les bases del pactisme, sabent el monarca que existia la possibilitat que tornès a caure la monarquia, cosa que va forçar la reducció de les arbitrietats en el govern de Carles II, uns principis que es materialitzarien de forma molt més pronunciada després de la revolució de 1688⁴⁰.

Cal que citem també les reformes institucionals que es van produir a l'Anglaterra del XVII, i per aquest fi cal que citem l'estudi realitzat per Douglass North i Barry Weingast on es posa de relleu la importància tant de les normes com de les institucions que regeixen l'economia britànica; assegurar els drets de propietat i reduir el risc de confiscació són elements claus per l'increment de l'activitat econòmica i per tant, evitar les arbitrietats també és positiu per les arques públiques⁴¹.

Tornant al que és pròpiament la revolució financera anglesa hem de citar, per una banda, l'auge dels bancs regionals anglesos durant el segle XVII, però sobretot el gran

³⁷ DE VRIES (1982), pàgina 232.

³⁸ KINDLEBERGER (1988), pàgina 290.

³⁹ Una descripció del debat en torn als motius pels quals Anglaterra i els Països Baixos del Nord no caminen cap a una monarquia absoluta la trobem a HINRICHS (2001), pàgines 228-238.

⁴⁰ WOODWARD (1988).

canvi en les finances públiques; Anglaterra aconsegueix centralitzar la capacitat recaptadora i de despesa del govern en una única institució pública, facilitant la transparència i aprofitant que el creixent mercat de capitals augmenti la liquiditat dels títols de deute, cosa que dóna més facilitats al govern per aconseguir l'estalvi, ja que aquesta seguretat i liquiditat fa que els inversors vegin alternatives a la tradicional inversió en terres⁴². Aquest procés té com a moment d'inflexió l'any 1672, quan el govern comença a destinar una partida pressupostària al pagament dels nous títols de deute i, sobretot, a partir de 1693, quan el parlament esdevé garant del pagament d'aquests⁴³. Parlant de la Revolució Financera a Anglaterra cal també citar el paper que va tenir el Banc d'Anglaterra, que va permetre adequar el deute públic a les demandes d'inversió dels seus clients, preferint aquests invertir a llarg termini a diferència del que demandaven inversors d'Amsterdam⁴⁴. Aquests beneficis financers són també ràpidament emprats pel govern municipal de Londres, adquirint crèdit a uns interessos més baixos que els pagats per altres municipis europeus.

Les noves formes de deute públic, juntament amb les accions del Banc d'Anglaterra, de la Companyia del Mar del Sud i de la Companyia de les Índies Orientals inflarien ràpidament el mercat financer britànic⁴⁵.

5- Estudis de les institucions públiques modernes

Un apunt bibliogràfic

Els problemes financers de la Corona hispànica van influir decisivament en la vida política i financera tant a escala global com local, és per això que el seu estudi s'ha d'incloure com un marc de referència obligat. El punt de partida és l'obra de Ramón Carande sobre els temps de Carles V⁴⁶. Aquesta fou base per posteriors estudis financers de la corona, tot i el debat generat els darrers anys sobre algunes de les tesis d'aquest sobre la naturalesa del crèdit i les fallides de la monarquia amb els estudis de Mauricio Drelichman

⁴¹ NORTH, i WEINGAST (1989).

⁴² KINDLEBERGER (1988), pàgina 220.

⁴³ DE VRIES (1982), pàgina 223.

⁴⁴ FRITSCHY (2003), pàgina 81.

⁴⁵ KINDLEBERGER (1988), pàgina 221.

⁴⁶ CARANDE (1943-67).

i Hans-Joachim Voth pel regnat de Felip II⁴⁷. Més enllà dels estudis sobre les finances de Carles V i Felip II, cal que citem també els estudis sobre les finances de Felip IV, realitzats per Antonio Domínguez Ortiz i més recentment per Carlos Álvarez Nogal⁴⁸.

Pel que fa la Generalitat, l'any 1984 Pere Molas Ribalta senyalava que era una institució que no havia estat estudiada set anys després, Sebastià Riera afirmava que tot i ésser una institució força mencionada per petites obres, en restava una monografia que ens permetés conèixer el funcionament i evolució de les seves finances durant els segles moderns⁴⁹. Posteriorment però, part d'aquestes mancances han estat solucionades per les investigacions de Perez Latre, qui ha estudiat eixa administració a les darreries del segle XVI⁵⁰. Malgrat tot, ens segueix restant un estudi que abordi l'evolució financera de la generalitat del XVII.

Pel que fa a les finances municipals catalanes del XVII, resta un estudi que tracti de forma global aquesta qüestió, més enllà de les aproximacions que s'han realitzat des de diferents obres sobre la història de determinats municipis o referències que s'hi ha fet des de l'estudi de la corona⁵¹. Certament però, són diversos els municipis espanyols que compten amb monografies de les seves finances⁵², quedant lluny de l'abundància d'estudis que ja hi ha a França⁵³.

A nivell català, ens cal assenyalar els estudis que s'han fet de diferents Taules de Canvi municipals⁵⁴, així com la compilació i síntesi que realitza Josep Maria Passola⁵⁵. Malgrat tot, com ens assenyala Valentín Vázquez de Prada, tant les Taules de canvi, com el Banc que el municipi de Barcelona crea el 1609, apareixen per fer front a una

⁴⁷ DRELICHMAN, i VOTH (2011).

⁴⁸ DOMÍNGUEZ ORTIZ (1960), ÁLVAREZ NOGAL (1997) i (1997)

⁴⁹ MOLAS RIBALTA (1984), pàgina 18, i RIERA i VIADER (1991).

⁵⁰ PEREZ LATRE (2001).

⁵¹ Des de la numismàtica hem de citar l'estudi de de Miquel Crusafont sobre la moneda durant la Guerra dels Segadors, on s'estudia l'evolució de la moneda en tots aquells municipis catalans que en van emetre i arriba a la conclusió que no hi va haver una inflació important causada per una emissió massiva de moneda de baix valor, sinó solament una degradació de la moneda de sisens que va afectar, sobretot, les classes socials més desfavorides; CRUSAFONT i SABATER (2001). També podem apuntar l'endeutament que va suscitar aquest conflicte i l'increment dels plets per impagament OLIVARES (1995). Finalment, hem de fer referència a una de les obres referent d'aquest conflicte, tot i que no aborda a fons les qüestions sobre el seu finançament; TORRES SANS (2006).

⁵² Un repàs historiogràfic de l'estudi de les finances municipals de l'Espanya Moderna es troba a PASSOLA (1997).

⁵³ Exemples en són CH. BERTUCAT (1962) o DOUGET (1937).

⁵⁴ Exemples en són la de Barcelona: ADROER, i FELIU (1989), Lleida: REMÓN (1989) i (2009) i Cervera: LLOBET (1985).

⁵⁵ PASSOLA (1999).

problemàtica de finançament municipal concreta, i no per abastir una demanda inexistent dels negocis privats locals⁵⁶.

Per entendre els problemes financers dels municipis catalans del XVII caldrà fer menció a una altra idea força que condiciona el context econòmic d'aquests; l'organització i naturalesa d'eixes institucions d'arrel medieval i controlades per unes elits municipals poc favorables a aplicar-hi reformes substancials. En aquesta direcció podem citar les aportacions realitzades per Josep Juan Vidal per als municipis mallorquins, els qui comparteixen estructures i bona part de les problemàtiques d'aquest segle amb els consistoris del Principat⁵⁷.

5.1- L'exemple de Lleida

L'estudi de la Lleida Moderna

Rafael Gras i d'Esteva (1909), va analitzar la Paeria mitjançant una representació de fets seqüencials que van des del segle XII fins a la Guerra de Successió⁵⁸. Una de les aportacions més importants d'aquesta obra és el fet que ens presenta un primer esquema organitzatiu d'aquesta institució i de fet és l'únic estudi que aborda directament la història d'aquesta institució, tot i les seves mancances⁵⁹.

Una referència obligada és també l'obra de Josep Lladonosa sobre la història de la ciutat que va publicar entre els anys 1972 i 1974 i que va ser sintetitzada i revisats l'any 1980. Lladonosa, dedica un apartat a la Lleida moderna on realitza diverses aproximacions molt generals a l'economia del municipi i al finançament d'aquest⁶⁰

Per explicar l'organització de la Paeria del XVII cal que mencionem també l'estudi que Antoni Passola realitza sobre l'aristocràcia lleidatana, on es centra en estudiar els mecanismes d'accés al poder i la forma com l'exerceixen, fent referència al paper que els prohoms tenen en el control de les finances de la Paeria⁶¹.

Abordant estrictament les finances del municipi hem de mencionar l'estudi que Júlia Remón realitza sobre la Taula de Canvi. Remón analitza aquesta institució des dels seus orígens l'any 1585 fins la dissolució definitiva de 1808, i ens és d'especial rellevància

⁵⁶VÁZQUEZ DE PRADA (2000).

⁵⁷JUAN VIDAL (1999)

⁵⁸GRAS I D'ESTEVA (1988).

⁵⁹GRAS I D'ESTEVA (1988).

⁶⁰LLADONOSA (1972-1974) i (1980).

al ser l'únic estudi centrat directament en un tema estrictament financer, i ens permet comprendre la naturalesa i orígens d'aquesta banca pública pròpia de la Corona d'Aragó⁶².

Un municipi marcat per l'agricultura i la demografia

Abans d'abordar les finances de la Lleida del XVII cal que contextualitzem l'exemple de Lleida en l'estructura econòmica que les condiona, d'entre la que cal destacar l'esquema econòmic, sobretot agrari, i el demogràfic.

Pel que fa a l'esquema demogràfic de la ciutat cal que fem referència a dos notes prèvies, com són que Lleida comptarà amb força població forana vinguda de diferents llocs de la Corona d'Aragó portada per l'Estudi General i el fet de ser una ciutat eminentment agrària, que farà que cicles demogràfics i agraris vagin de la mà.

Al segle XVII, Lleida, perd població, tant absoluta com relativa respecte el litoral; segons les dades de M. José Vilalta, a inicis de segle Lleida comptava amb 6.000 habitants essent la quarta ciutat del principat, i els anys abans de la Guerra de Successió ni les estimacions més optimistes arriben a aquest valor⁶³.

L'evolució financera de la Paeria, estava també íntimament lligada a l'evolució de les conjuntures agràries. Lleida no només requeria de l'abastiment provinent del món agrari, sinó que bona part de la seva població en treballava i la globalitat dels prohoms depenien de l'arribada de rendes de la terra⁶⁴. En aquesta direcció seria interessant aprofundir en el mercat de capitals que finançava l'agricultura i comportava l'arribada d'una important quantitat de capital a la ciutat en forma de rendes sobre les que es recolzava l'església i bona part de l'aristocràcia local i de les que, segurament, se'n beneficiava la Paeria en forma de crèdit. Aquest estudi, que resta pendent pel XVII, ha estat abordat parcialment per Enric Vicedo en el seu estudi sobre el creixement agrari del segle XVIII⁶⁵.

⁶¹ PASSOLA (1995); sintetitzada a l'obra PASSOLA (1997). Cal tenir en compte també Passola (2004)

⁶² REMÓN (1989).

⁶³ VILALTA (1992), pàgines 138-154.

⁶⁴ PASSOLA (2004), pàgines 63-65.

⁶⁵ VICEDO I RIU (1987). Per la Lleida del segle XIX aquest camp ha estat també estudiat a MORENO (1991). En aquesta direcció cal citar l'estudi d'Enric Tello sobre l'evolució de l'endeutament agrari de la Segarra del XVIII; TELLO (1986), Així com la síntesi que es fa de l'endeutament agrari dels segles XVI al XIV a TELLO (1994).

L'organització de la Paeria; una institució d'arrel medieval

Lleida fou una ciutat que es mostrà durant bona part dels segles XVI i XVII propera al monarca en els enfrontaments que aquest tingué amb el Consell de Cent barceloní, fet que es podria explicar, en part, per què els prohoms lleidatans eren propietaris i receptors de rendes de fora del Principat, una posició que permeté que Lleida aconseguís certs privilegis de la corona. Malgrat tot, Lleida estigué al costat de Barcelona contra les polítiques d'Olivares⁶⁶.

Lleida, com bona part dels municipis moderns, s'organitzava per una estructura d'origen medieval on el poder queia sobre una estructura de consells formada pel Consell General i el Particular dels que depenien bona part dels càrrecs que regien el municipi.

Una de les prioritats del govern de la ciutat fou garantir l'abastiment alimentari a uns preus assequibles, i per això exercí un fort control sobre l'activitat comercial; un dels òrgans més importants per aquest fi fou l'*almodí* (pòsit de blat), que quan canvià d'ubicació a inicis del segle XVII el capítol comprà l'antic edifici i tant l'*almodí* municipal com la nova *panera del capítol* intentaren controlar l'abastiment de blat de la ciutat. El comerç del blat també estava controlat mitjançant el monopoli del *pastim* (fleques de la ciutat) i la tutela sobre la *botiga de blat*. La Paeria també controlà el comerç d'altres productes com la carn mitjançant diferents punts públics de venda o l'arrendament d'aquests i, des d'inicis del XVII, de productes com el gel, el tabac o els aiguardents mitjançant també l'arrendament dels llocs de venda. Tot aquest control del comerç tingué com a figures més rellevants les del *mostassaf*, qui controlava les qualitats, preus i mesures dels productes, i la del *almodiner*, qui regia l'*almodí*. Amb aquest control la Paeria no només buscava garantir l'abastiment d'aliments a la ciutat, sinó que ho usava per recaptar diners per les arques municipals i protegir la producció local⁶⁷.

Certament, resta pendent una investigació a fons sobre el paper que va tenir la Paeria en el control del comerç urbà i conèixer així el dèficit assumit per garantir els abastiments de la ciutats els anys de carestia. Aquesta estructura municipal de control de l'abastiment d'aliments també ens serveix per explicar l'esdevenir de la ciutat lligat a les conjuntures agràries i el seu estudi pot ser abordat des de l'abundant informació disponible a l'Arxiu Municipal de Lleida que citem a l'apartat set.

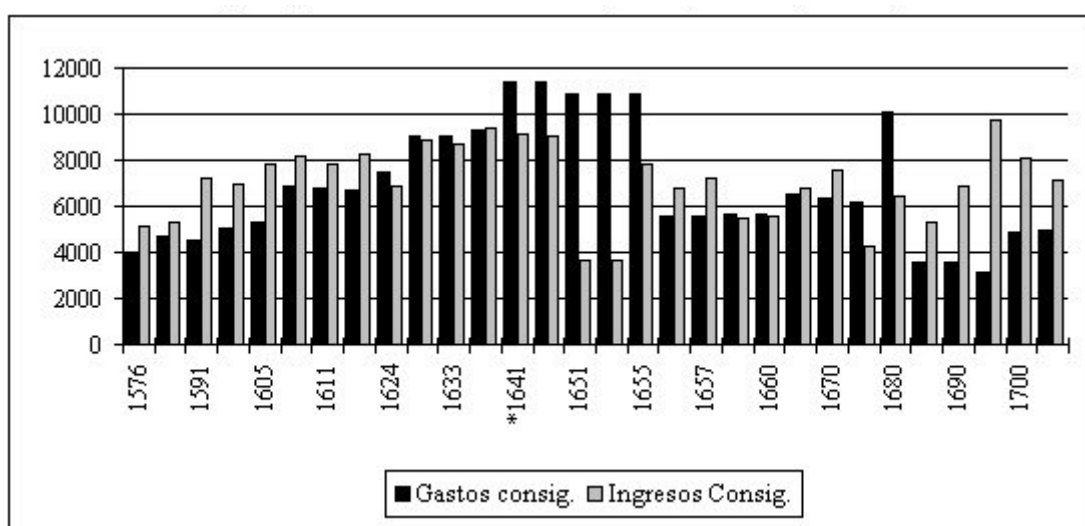
⁶⁶ PASSOLA (2004), pàgines 180-182 i PASSOLA (2001), pàgines 22-23.

⁶⁷ PASSOLA (2004), pàgines 105-107.

Les finances

L'estudi de les finances municipals de la Lleida del XVII, de les que en tenim les dades més generals i en resta pendent un estudi més concret, ens permeten afirmar que aquest segle és sinònim d'endeutament creixent de la Paeria, ja que en la majoria dels anys, aquesta institució, presentà un nivell de despesa superior al dels ingressos i una continuada emissió de deute mitjançant censals.

Quadre 2; Pressupostos teòrics de la Paeria



(En asterisc apareixen els anys en que les xifres són aproximades.)

font: AHL, Llibre de capbreus; PASSOLA (1995), apèndix 43.

Entrant en l'estudi financer realitzat sobre la Paeria del XVII, observem que en tot el segle no aconseguí superar els problemes financers que anà acumulant, i utilitzant de punt de referència l'estudi d'Antoni Passola, podem diferenciar quatre etapes diferents, com són les compreses entre els anys 1575 i 1640, una segona que va entre 1640 i 1655 tercer moment entre els anys 1656 i 1683, i una darrera etapa que va des de 1683 fins la derrota de Lleida a la Guerra de Successió⁶⁸.

En la primera etapa (1575 i 1640), cal que destaquem l'increment de la despesa municipal que marcarà el context previ a la Guerra dels Segadors. Aquest increment ve, sobretot, per un seguit de despeses extraordinàries com la reparació de sèquies, la carestia de 1585 o l'increment del cost del sometent per fer front al bandolerisme i incideix en

⁶⁸ PASSOLA (1997), pàgines 427-447.

l'increment de la despesa destinada al pagament de censals, que passa d'un 49% del total a finals del XVI a un 58% a inicis del XVII. Aquest context portà a la Paeria a intentar cercar solucions als problemes financers mitjançant una comissió d'estudi que proposà l'increment d'impostos, l'arrendament dels serveis municipals deficitaris i reajustar la contribució dels regants a la grandària de les seves terres. Malgrat tot, les successives comissions d'estudi posen de manifest la poca incidència que van tenir i l'escassa aplicació de llurs recomanacions⁶⁹.

Durant el període comprés entre 1640 i 1655 l'economia lleidatana està marcada pels efectes de la Guerra; el 1640 s'inicia amb problemes d'abastiment i amb una important despesa per poder fer front a la campanya de Salses; els greus problemes financers dificulten la venda de censals, fent que s'intenti que els compri l'hospital dels pobres, i la crisi financera esclata, quan de les 14000 lliures en censals posats a la venda solament se n'adjudiquen 1000 i l'increment de les col·lectes incentiva les revoltes populars. El conflicte bèl·lic sacseja Lleida amb tres setges i una greu pesta que la despobla. La Guerra porta que l'any 1653 el deute sigui de 420000 lliures i la necessitat de fer front a les reparacions de les destrosses, fent impossible el pagament de les pensions de censal, comportant la signatura d'una concòrdia amb els creditors l'any 1655 i el compromís de reduir la despesa en sous de la Paeria⁷⁰. Cal citar però, que resta pendent un estudi que es centri en les finances d'aquest període, ens permeti conèixer a fons els estralls que la Guerra va causar a les finances i ens justifiqui els motius que eviten que una necessitat important de capital per part de la Paeria no susciti l'aparició de nous instruments financers⁷¹.

Durant el període 1656-1683 la comptabilitat de la Paeria ve marcada per la sensació d'estancament en la crisi i uns baixos nivells d'ingressos i despeses de la clavarria i la signatura de successives concòrdies amb els creditors⁷².

El tercer dels períodes comentem és el que va des de 1683 fins a la caiguda de Lleida de l'any 1707. Aquest període segueix estant marcat per la signatura de successives

⁶⁹ PASSOLA (1997), pàgines 427-429.

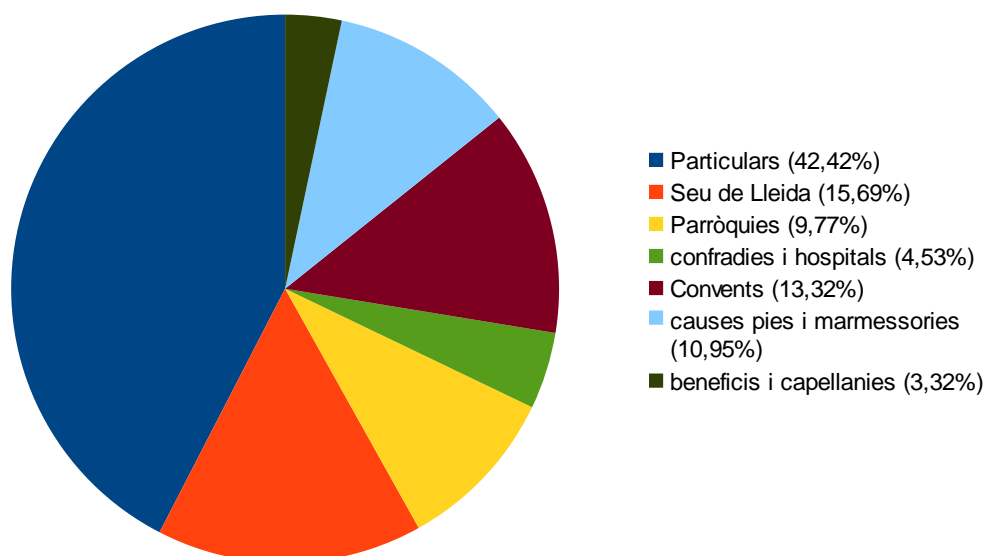
⁷⁰ PASSOLA (1997), pàgines 433-437.

⁷¹ Lladonosa, a l'estudi que dedica a la Guerra dels Segadors a la ciutat, fa menció al privilegi concedit el 1645, permetent-li encunyar moneda per fer front a la mala acceptació que va tenir la moneda catalana un cop acabada la guerra a la ciutat, malgrat tot, resta un estudi que tracti l'ús polític que es va fer d'aquest privilegi; LLADONOSA (1971), pàgina 42. Passola, per la seva banda, estudia a grans trets l'evolució de les finances municipals durant el XVII i afirma que la resposta a problemes financers fou sempre la mateixa; recórrer als fons d'altres administracions (com la Taula), incrementar imposicions i finalment emetre censals; PASSOLA (1997), pàgina 421.

concordies amb els creditors que aconseguïen baixar els interessos dels censals del 5 a l'1% i equilibrar les despeses ordinàries amb els ingressos, tot i que l'increment de les despeses extraordinàries segueix atacant les arques municipals⁷³.

La composició social dels creditors de l'ajuntament estigué formada eminentment per institucions i alts càrrecs eclesiàstics, però també per un percentatge important de particulars entre els que destaquen els mateixos consellers i especialment els ciutadans honrats, seguits dels militars. Per explicar com els prohoms de la ciutat, coneixedors de les finances de la Paeria, prestaven diners a aquesta institució tant endeutada cal que fem referència a la recerca d'ascens social que aquests préstecs podien ocasionar.

Quadre 3; Creditors de la Paeria (1683); participació percentual en el deute municipal



font: PASSOLA (1997), pàgina 416, en base a AHL, llibre de Capbreus 583.

Quadre 4; Els consellers entre els creditors particulars de la Paeria

	total particulars		consellers		Consellers+cognoms de consellers	
	número	%	número	%	número	%
1585	62	100	22	35,5	33	53,2
1615	21	100	11	52,4	15	71,4
1635	81	100	30	37	42	51,8
1686	78	100	31	39,7	34	43,6

font: PASSOLA (1997), pàgina 322, en base a AHL, capbreus 535, 545, 522 i 583.

⁷² PASSOLA (1997), pàgina 438.

⁷³ PASSOLA (1997), pàgines 443-444.

Pel que fa a la Taula de Canvi, Júlia Remón afirma nasqué per fer front a la falta crònica de diners de la Paeria i la necessitat de centralitzar pagaments i cobraments. La Paeria era la única institució que podia rebre crèdit de la Taula i els clients de la taula la empraven tant per dipositar el seu capital com per realitzar transferències, però oferia també altres serveis, com ser lloc de custòdia d'objectes de valor, autenticar la veracitat de la moneda o tresoreria municipal⁷⁴.

Com a nota final a aquest apartat podem apuntar que resta pendent un estudi global sobre els circuits de crèdit a l'àrea de Lleida que englobi no només la Paeria i la seva Taula, sinó que ho lligui l'ingent paper que en aquest mercat van jugar les institucions eclesiàstiques i el pes que hi va tenir el sector agrari.

5.2- L'exemple de Barcelona

L'estudi de la Barcelona Moderna

Barcelona, té un fort moviment demogràfic durant el XVII que ens ha estat dibuixat per l'obra de Jordi Nadal i Emili Giralt; presenta pels anys 30 una població que oscil·la entre els 38 i els 43mil habitants i que es redueix a xifres entre 34 i 38mil els anys posteriors a la Guerra de Successió⁷⁵. Les oscil·lacions de la població de Barcelona cal però que no es centrin únicament en la caiguda del creixement vegetatiu, sinó que s'observi la forta arribada de població d'altres indrets del país que té, fent que a final de segle Barcelona hagi reforçat el seu pes demogràfic relatiu⁷⁶.

Per abordar l'estudi de la Barcelona del XVII començarem fent referència al volum quart de l'obra dirigida per Jaume Sobrequés sobre la història d'aquesta ciutat⁷⁷. Caldrà també que fem cita d'alguna de les moltes referències que es fan al Consell de Cent en obres generals sobre la Catalunya Moderna, ja que aquesta és una de les principals institucions del país amb un àmbit d'actuació que sobrepassa els límits municipals. En

⁷⁴ REMÓN (2009).

⁷⁵ NADAL i E. GIRALT (1960), citat i sintetitzat a SIMON i ANDREU (1998), pàgina 111.

⁷⁶ Un mapa interessant de consultar és el de l'arribada de població d'altres indrets de Catalunya a Barcelona, dibuixat en base al registre de malalts ingressats a l'Hospital de la Santa Creu, que es realitzà a NADAL i GIRALT (1960), pàgines 338-339.

⁷⁷ SOBREQUÉS I CALLICÓ (dir.) (1998).

referència al Consell de Cent, ens caldrà citar també l'estudi que Núria Florensa realitza sobre aquesta institució durant la Guerra dels Segadors⁷⁸.

Els enfrontaments entre el Consell i la corona són una constant al llarg dels segles moderns i tenen la seva representació màxima durant el govern d'Olivares; feia anys que des del ministeri d'hisenda i els anomenats "arbitristes" pressionaven per que tots els regnes aportessin per igual a les necessitats de la corona i aquesta impulsà tot un seguit de mesures, com la coneguda *Unión de Armas*, per homogeneïtzar la hisenda i l'imperi, que foren vistes com un atac a les institucions del principat. Per John H. Elliot, però, aquests enfrontaments s'han de matisar, ja que la noblesa "burgesa" representada al Consell, a diferència de la noblesa "pirenaica" que governava la Generalitat, no és partidària de portar les disputes dels anys previs a la Guerra dels segadors fins a les últimes conseqüències, certament però, la col·laboració entre ambdós organismes és la tendència dominant⁷⁹.

Referent a les finances de la ciutat cal que fem referència a l'obra de Jaume Carrera i Pujal sobre la història política i econòmica de la Catalunya moderna i, per temes més relacionats amb l'endeutament, la de Jaume Dantí, qui té un seguit d'obres que fan referència a les finances del consistori entre els segles XVI i XVII⁸⁰. Parlant de les finances barcelonines caldrà també que fem referència a la Taula de Canvi⁸¹.

L'organització del municipi

L'organització interna de Barcelona no és massa diferent a la ja dibuixada per la ciutat de Lleida, marcada pel poder del Consell i amb un seguit de càrrecs i institucions que en depenen i controlen el dia a dia.

Des del regnat de Ferran II, com la globalitat dels municipis catalans, escollia els seus càrrecs amb el mètode de la insaculació amb un alt grau d'implicació de la noblesa urbana en el seu govern i un poder creixent a causa de l'acumulació de privilegis, erigint-se com un important punt de poder en la Catalunya Moderna, governant-la de la mà de la Generalitat i sent un contrapoder a la corona, a la que sovint s'hi enfrontà⁸².

⁷⁸ FLORENSA I SOLER (1996).

⁷⁹ ELLIOT, citat a Reglà (1981), pàgina 48.

⁸⁰ CARRERA PUJAL (1946-1947). Pel que fa a obres concretes sobre la hisenda barcelonina vegis DANTÍ (2003), en perspectiva comparada DANTÍ (1998), i referents a les finances del segle XVI pot consultar-se DANTÍ (1993).

⁸¹ ADROER I FELIU (1989).

⁸² NADAL (1998), pàgines 884-885.

Per Torras i Ribé, el paper destacat del Consell de Cent entre les institucions del país té també conseqüències en la repressió que segueix la Guerra dels Segadors, tenint un tracte diferenciat al de la resta de poblacions catalanes, tot i que cal citar que ni privilegis ni estructura organitzativa del Consell o les comissions, ni les pautes generals del funcionament es van veure alterades més que el fet que la insaculació fos controlada per la Corona, prenent així la capacitat d'autoelecció a l'elit dominant i fent d'aquest fet una bandera de lluita dels consellers per recuperar aquest privilegi⁸³.

Per entendre la composició i el pes del Consell de Cent cal que comencem fent referència a les corts de 1599 en les que es van dictar diferents resolucions que afectaven el consistori; en aquelles corts fou reintegrada al Consell la gestió de tots els afers municipals, suprimint així el paper de les comissions, i es van endurir els criteris per poder ser escollit conseller, al temps que anaven creixent els privilegis cerimonials d'aquests, pel qual s'arribà a enfrontar en armes amb la ciutat de Tortosa⁸⁴.

Una darrera cita a l'organització municipal ha de fer referència a la política duta a terme per l'Arxiduc Carles, que culminació del procés d'aristocratització que des del segle XVI s'estava forjant⁸⁵.

Les finances

Barcelona, ja des dels segles medievals i de forma més destacada durant el regnat dels Trastàmara, havia estat un prestador important de la corona, per tant, no era estrany que el Consell es pogués trobar amb l'obligació d'assumir aquestes despeses forçoses que no li eren pròpies⁸⁶.

Jaume Dantí afirma que de les finances barcelonines del XVII en coneixem a grans trets les magnituds de l'evolució del seu endeutament i tenim informació sobre la procedència del crèdit⁸⁷. En part, gràcies a la bona informació disponible al fons de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) referent als consellers de la ciutat⁸⁸.

⁸³ TORRAS(1998), pàgines 276-279. El paper que el Consell de Cent va tenir durant la Guerra dels Segadors, estudiat des de la perspectiva de la història política pot ser trobat també a FLORENSA I SOLER (1996).

⁸⁴ REGLÀ (1981), pàgina 47.

⁸⁵ TORRAS (1998), pàgina 292.

⁸⁶ HERNÁNDEZ (2003), pàgina 56.

⁸⁷ DANTÍ (2003), pàgina 750.

⁸⁸ A l'AHCB, al fons referent als consellers, es disposa de bona informació sobre els deutors del Consell, entre la que podem destacar la sèrie d'inventaris, completa pel segle XVII, on es recullen els bens dels deutors.

Les dificultats financeres de la ciutat de Barcelona provenen dels segles anteriors, i en aquesta direcció, Oriol Junqueras comenta la sol·licitud que Consell i Taula fan a la corona per poder encunyar menuts devaluats, per tal de poder finançar les obres del port.

Junqueras apunta també que per comprendre la naturalesa de la crisi financera cal senyalar a la crisi de la banca privada de finals del XVI, que reduí la massa monetària i incrementarà el tipus d'interès repercutint sobre la càrrega del deute públic⁸⁹.

Els ingressos del consistori s'assentaven sobre l'economia mercantil i el consum ciutadà i eren recaptats mitjançant arbitris com les "sises" o drets de portes que gravaven diferents productes, a més el municipi també disposava de monopolis, com el del pa, o arrendava els punts de venda de carn i vi. Els drets portuaris suposaven un important ingrés i gravaven els amarratges i els portatges sobre el Llobregat. A més dels ingressos provenien de l'activitat comercial i s'han de citar els provinents de rendes d'origen feudal, com les de les baronies de Montcada i Reixac o Flix. A aquest conjunt d'ingressos cal que hi afegim el paper jugat per la Taula, que facilitava l'accés al crèdit i permetia que el municipi es pugues lucrar de l'especulació i el canvi de monedes⁹⁰.

Malgrat tot, la tendència dominant al llarg de tot el segle és la persistència de l'endeutament, com posen de manifest les successives emissions de censals que es realitzen, malgrat tot, els censals redimits entre els anys 1668 i 1714 superen el miler, segurament a causa de l'interès del consell de reduir la càrrega que suposa el pagament de les pensions⁹¹.

Tot i el relleu que té l'activitat comercial barcelonina a partir dels anys 30 gracies al paper del port, les finances del consistori no s'encomanen d'aquesta tendència, en part, pels persistents conflictes bèl·lics als que es troba el Consell. Per il·lustrar la magnitud del deute municipal agafem les dades que Dantí ens facilita per l'any 1653, quan aquest era de 5.666.791 lliures, un milió de les quals eren en forma de censals i un milió i mig més en dipòsits de la Taula de Canvi i el Banc, quan els ingressos anuals ordinaris en trobaven en unes 200.000⁹².

Les dimensions del crèdit, tal i com hem comentat també per la ciutat de Lleida, obliguen al Consell a intentar reduir els interessos d'aquests, intentant sol·licitar nous censals a institucions religioses al 3%, quan el comú era al 5%, i intentar signar una

⁸⁹ JUNQUERAS (2006), pàgina 59.

⁹⁰ MERCADER (2001), pàgines 8 i 9.

⁹¹ DANTÍ (2003), pàgines 750-751.

⁹² DANTÍ (2003), pàgina 752.

concordia amb els creditors, que no arribaria fins als anys 1668-1669, després que la corona hagués intentat imposar al Consell una pragmàtica que l'obligava a pagar el deute contret abans de 1640 amb la mateixa moneda de quan havia estat creat, tot i que el pes del Consell i la debilitat de la monarquia van evitar que s'apliqués aquesta sanció. Malgrat tot, les successives concòrdies amb els creditors ens posen de manifest la impossibilitat de redreçar les finances de municipals⁹³.

Una darrera reflexió sobre l'evolució de les finances barcelonines durant aquest segle l'hem de fer preguntant-nos pel coneixement real que a Barcelona es tenia dels municipis aplicadors de la Revolució Financera i el pes que la burgesia podia jugar en la seva aplicació; com hem senyalat, des de començaments de segle, Barcelona té relacions comercials amb les ciutats dels Països Baixos, malgrat tot, podem posar en dubte el coneixement que a Barcelona es tenia de les finances municipals d'aquella regió, ja que davant la demanda de crèdit requerida durant la Guerra dels Segadors no es copien les innovacions financeres que hi havien tingut lloc. Malgrat tot, Francesc Valls ens senyala que a partir de la segona meitat del segle es troba ja a Barcelona un teixit de burgesos forjats en el negoci de l'aiguarent⁹⁴. Per tant, per una banda ens hem de preguntar sobre el pes real que aquests mercaders tenien en el teixit polític, i de l'altra, si existia una voluntat real de l'elit econòmica emergent de reformar el sistema financer, ja que les mateixes dificultats per fer front a les despeses de la guerra dels Segadors es fan presents a durant la Guerra de Successió.

6- El final del model institucional municipal català

Per situar el final de l'estudi que plantegem ens hem fixat en el canvi que es va produir als municipis catalans després de la Guerra de Successió. Un cop acabada, i sobretot amb l'aplicació de la Nova Planta, es va produir a una ingent reforma de les institucions del Principat que va afectar de ple l'organització dels municipis, els que a partir d'ara s'administrarien de la mateixa forma que ho feien els ajuntaments de Castella.

⁹³ DANTÍ (2003), pàgines 752-753.

⁹⁴ VALLS JUNYENT (2003)

L'estudi d'aquest nou paradigma ha estat encapçalat, sobretot, per l'obra de Joan Mercader⁹⁵, qui ha dibuixat el marc general d'aquest moment de transformació. En l'estudi d'aquest canvi hem de citar també l'obra de Torras⁹⁶.

Centrant-nos en aquests canvis institucionals hem de començar fent referència a que molts d'aquests no van esperar la publicació del Decret de Nova Planta i tingueren lloc des del moment que les forces borbòniques prengueren el control de les diferents ciutats. La Diputació no va ser reconeguda i al seu lloc es creà la *Junta Superior de Justicia y Gobierno*, el Consell Municipal barceloní també fou dissolt i al capdavant del país s'hi posà un Capità General substituïnt els antics virreis⁹⁷.

Certament però, l'actitud de tots els municipis catalans no va ser unànime en favor de l'Arxiduc i, per tant, en un primer moment, no foren reformats tots els consistoris amb la mateixa intensitat. Malgrat tot, des de la Nova Planta i la implantació del Cadastre, el poder de l'absolutisme treballà per l'homogeneïtzació i es mostrà implacable a l'hora de recaptar els tributs que la corona requeria⁹⁸.

Es va imposar un sistema impositiu a imatge de l'existent a Castella mantenint els antics impostos, a excepció del donatiu de corts, ja que aquestes havien estat abolides, i s'introduïren nous impostos i monopolis reials, entre els que cal d'estacar el cadastre⁹⁹.

Pel que fa a la ciutat de Lleida, la derrota militar també substituï el Consell per una Junta provisional que tingué una elecció difícil, ja que el gruix dels prohoms confiaven que les tropes austriacistes recuperessin la ciutat¹⁰⁰. El canvi substancial va venir amb la Nova Planta, que comportà la dissolució final dels consells i posà al capdavant de la ciutat un corregidor¹⁰¹. La Taula fou però no aconseguí igualar l'activitat econòmica de la seva primera fase¹⁰².

⁹⁵ MERCADER (1987), (2001).

⁹⁶ TORRAS (2003).

⁹⁷ MERCADER (1987), pàgines 13-14.

⁹⁸ Un exemple de la duresa en l'aplicació de l'homogeneïtzació apareix a ALBAREDA (1993), pàgina 310.

⁹⁹ FELIU (2012), pàgina 84.

¹⁰⁰ LLADONOSA (1980), pàgines 258-259.

¹⁰¹ LLADONOSA (1980), pàgina 260.

7- Fonts per l'estudi de les finances municipals

Per estudiar les finances barcelonines, cal fer menció a la documentació existent a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) dels fons referents al Consell de Cent i als Consellers. Al primer, disposem de la sèrie de memorials de comptes, que resta gairebé completa per tot el segle, així com dels llibres de manuals, usats com registre d'instruments notariais relacionats amb la potestat governativa del Consell i on s'hi inclou força documentació econòmica com impostos, censals o contractes. Al fons referent als consellers, trobem la sèrie d'inventaris, amb informació per diferents moments del segle, on consten els bens dels deutors al consell. En aquest fons també hi trobem diferents llibres d'èpoques de censals. Pel cas de Barcelona, cal que apuntem com a mancança la inexistència de llibres del Racional, clavaria o de comptabilitat general del municipi, ja que aquesta sèrie s'esgota per final del XVI.

Pel cas de Lleida, a l'Arxiu Municipal de Lleida (AML), podem disposar dels fons d'informació general de la Paeria, de comptabilitat, de la Taula de Canvi, i de les institucions municipals encarregades del proveïment. Pel que fa a l'organització del consistori, disposem de series dels llibres del Consell General i Particular, on es pot observar la preocupació constant entre els prohoms de la ciutat per les finances i poden ser de molta utilitat per tenir una visió general al no existir llibres amb doble comptabilitat. Entre les series referents a la comptabilitat, destaquem els llibres d'arrendaments, amb sèrie completa fins 1765, i de diferents series relacionades directament amb el racional, com llibre d'arrendaments, llibre major, llibre d'entrades i sortides de l'arca i de propis, manual, comptes de caixa o de capbreus o clavaria major. Pel que fa a la Taula disposem de la sèrie del "llibre de va i ve", que ens permet seguir de comptabilitat directa d'aquesta institució, així com els llibres manuals, llibres majors, llibres de dipòsits i llibre de balanços. A més, destaquem el fons referent a les institucions encarregades de proveïments de la ciutat, com eren les de subministrament de gra i de carn. Pel que fa al proveïment de gra podem trobar, des de 1672, la sèrie de preus de blat i ordi de l'*almodí*, i des de 1619 fins 1647 la sèrie de l'administració de blat, que conté informació sobre el dia a dia del *pastís* i els *forments*. Pel que fa a l'administració de carnisseries, tenim informació de les compres de bestiar entre els anys 1556 i 1601 i dels llibres de comptes de l'administració, on es veu l'evolució dels preus pagats per la compra i la venda. Aquests fons poden ser

¹⁰² REMÓN (2009). Al quadre 4 publicat a la pàgina 70 d'aquest llibre es pot observar l'evolució dels ingressos de la Taula durant tots els anys en que tingué activitat.

d'especial interès per contemplar les variacions de la despesa en un servei que era bàsic per la subsistència dels grups socials més empobrits i que hagué de suposar una càrrega força important durant el segle XVII.

En el cas de Lleida, també volem fer referència als fons de l'antic Hospital que es troben a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (AIEI), amb una escassa documentació que comprèn una desena de documents, com diferents censals creats en favor de l'hospital.

8- Conclusions

8.1- A tall de conclusions provisionals

Tanquem amb més preguntes que respostes.

Hem presentat un estat de la qüestió dels estudis de les finances de Lleida i Barcelona al temps que ho hem contextualitzat dins del panorama internacional.

Hem vist que Lleida va patir un dèficit crònic al segle XVII; abans de 1640 els prohoms que la governaven van buscar solucions incrementant els impostos amb escàs èxit, la Guerra amb França i dels segadors va multiplicar el dèficit i al final d'aquest conflicte la Paeria estava en fallida, com demostren les signatures de diverses concòrdies amb els creditors de la ciutat, amb la peculiaritat que entre els implicats dels dos costats trobem les mateixes persones. Tot apunta a que l'endeutament de la ciutat també servia per reforçar el control dels terratinents i classe dominant sobre la institució que ells mateixos controlaven i aquí podia raure la clau de l'absència de canvis en els instruments financers per cobrir el dèficit municipal.

A Barcelona, els ingressos que el municipi va rebre del creixement del volum comercial del port no van ser suficients per finançar les despeses dels conflictes bèl·lics i durant el segle XVII els prohoms de la ciutat intenten reduir la càrrega del deute intentant redimir censals, reduir els interessos d'aquests i signar concòrdies amb els creditors, malgrat tot, tampoc es realitzen reformes financeres de fons que intentin posar solució a aquesta problemàtica; de nou, elits locals segueixen semblant interessades en la persistència del poc control real de les finances al temps que la nova burgesia mercantil ens sembla que no té el pes o la voluntat suficient per impulsar canvis.

La bibliografia presentada de la Revolució Financera exemplifica que aquesta via va facilitar l'èxit per conduir les finances públiques en època de crisi.

Certament, tot i preguntar-nos per les limitacions que eviten els canvis en les finances, hem de recordar que no podem ni volem parlar de fracàs en l'aplicació d'uns mecanismes financers que des de la distància puguem creure que haguessin afavorit les institucions del país, i menys quan el dinamisme en diferents àmbits de l'economia fa avançar el país cap a l'especialització agrària i la industrialització.

8.2- Uns proposta d'estudi de les finances dels municipis catalans

Primerament cal citar que el marc metodològic hauria de ser una història institucional comparada.

Caldria començar reconstruint les comptabilitats municipals en el seu detall fins on es pugui, tenint present que eren municipis que no funcionaven amb pressupostos ni amb una comptabilitat de partida doble, de totes maneres caldrà fixar la cronologia de les despeses i dels ingressos i del volum d'endeutament per així poder-ho relacionar amb els cicles econòmics i bèl·lics, especialment la Guerra dels Segadors. Una vegada feta la reconstrucció més quantitativa caldria fixar-se amb les variacions que hi ha pogut haver en la gestió dels ingressos, de les despeses i de l'endeutament, comparant-ho amb els estudis de les ciutats europees més avançades.

Aquest estudi, per tant, ha de servir per donar resposta a preguntes que ens permetin dibuixar els motius de la no innovació en les finances públiques del principat; fins a quin punt els homes de negocis i els polítics coneixien la Revolució Financera? Com funciona la transmissió d'aquest coneixement? El problema de la no implementació d'instruments financers més sofisticats era un problema de manca coneixements o d'interessos econòmics i socials?. Segurament, per tant, caldria intentar estudiar també les finances de la Generalitat i el funcionament global dels mercats financers en que eixes ciutats es mouen, observant, per tant, el comportament del mercat de capitals que afecta agricultura i comerç i el paper que hi juguen les institucions religioses. També s'haurà de treballar la vesant teòrica i pràctica sobre el paper de la definició dels drets de propietat urbana i rural com a garantia en els instruments financers i preguntar-se si tant rellevants eren les diferències entre els casos locals i els dels mercats financers més avançats. L'estudi de les moltes concòrdies pot aportar llum en aquest terreny, especialment si es pot comparar amb impagats semblants a les ciutats del nord d'Europa.

L'exemple de la ciutat de Lleida, a més, caldria abordar-lo observant les institucions dependents de la Paeria que es centraven en el control dels mercats de productes de consum i garantir l'abastiment de la ciutat, ja que l'estudi d'aquestes ens pot servir per intentar demostrar una correlació entre endeutament municipal i conjuntures agràries i, per altra, per saber el gruix de la despesa municipal que anava destinada a usos socials.

La comptabilitat dels consistoris lleidatà i barceloní, ha de ser també abordada des dels estudis ja realitzats de les seves respectives taules de canvi, sent aquest un possible punt de partida per realitzar comparatives amb els altres 11 municipis de la Corona d'Aragó que també tingueren aquesta institució financera.

Finalment, caldria fer un buidatge dels estudis realitzats sobre les finances d'altres municipis europeus per tal de poder dibuixar els trets comuns que van retardar l'aplicació de les innovacions aparegudes a Holanda.

9- Bibliografia

- ADROER, A.M. i FELIU, G.; *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Caixa de Barcelona, Barcelona, 1989.
- ALBAREDA, J.; *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Vicens Vives, Barcelona, 1993.
- ÁLVAREZ NOGAL, C.; *El crédito de la monarquía hispánica en el reinado de Felipe IV*, Junta de Castilla y León, 1997.
- ÁLVAREZ NOGAL, C.; *Los banqueros de Felipe IV y los metales preciosos americanos (1621-1665)*, Banco de España, Madrid, 1997.
- ANES, G.; "La "depresión" agraria durante el siglo XVII en Castilla", *Homenaje a Julio Caro Baroja*, Madrid, 1978, pàgines 78-100.
- BERTUCAT, CH.; *Les finances municipales de Dijon depuis la liquidation des dettes (1662), jusq'en 1789*, Dijon, 1910.
- CARANDE, R.; *Carlos V y sus banqueros*, 3 vols., 1943-67.
- CARRERA PUJAL, J.; *Historia política y económica de Catalunya. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1946-1947.
- CARRERAS, A. i TORRA, L.; "L'activitat firal a Catalunya durant l'època moderna", *Història econòmica de les fires a Catalunya*, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004, pàgines 116-127.
- CASTAÑEDA, L.; "De las ferias a las transferencias bancarias", dins MARTÍNEZ SHAW, C.(ed.); *Historia moderna, historia en construcción: Economía, mentalidades y cultura. Congreso del Centre d'Estudi d'Història Moderna "Pierre Vilar"*, Milenio, Lleida, 1999, pàgines 47-60.
- CRUSAFONT I SABATER, M.; *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana) 1640-1652*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, IEC, Barcelona, 2001.
- DANTÍ, J.; "El debate sobre la crisis", *Las claves de la crisis del siglo XVII: 1600-1680*, Planeta, Barcelonam 1991, pàgines 9-22.
- DANTÍ, J.; "Hisenda municipal de la ciutat de Barcelona en el segle XVI: el miratge del redreç", *Actes del III Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Les institucions catalanes (XVI-XVIII)*, Revista Pedralbes, número 13, I, 1993, pàgines 502-512.
- DANTÍ, J.; "L'endeutament municipal a Catalunya i Nàpols als segles XVI i XVII", *Revista Pedralbes*, número 18, I, 1998, pàgines 25-37.
- DANTÍ, J.; "Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle XVII", *Revista Pedralbes*, número 23, 2003, pàgines 749-764.

- DE MOOR, T. i ZUIDERDIJN, J.; "Preferences of the poor: market participation and asset management of poor households in sixteenth-century Holland", *European Review of Economic History*, número 17, 2013, pàgines 233-249.
- DE VICENTE ALGUERÓ, F.J.; "La crisis del siglo XVII", dins DD.AA.; *Historia económica de la España Moderna*, Actas, Madrid, 1992, pàgines 91-100.
- DE VRIES, J.; *La economía de Europa en un periodo de crisis. 1600-1750*, Cátedra, Madrid, 1982 [1979].
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.; *Política y hacienda de Felipe IV*, Editorial de Derecho Financiero, 1960.
- DOUGET, R.; *Finances municipales et credit public à Lyon au XVIe siècle*, París, 1937.
- DRELICHMAN, M. i VOTH, H.J.; "Lending to the borrower from hell: debt and default in the age of Philip II", *The Economic Journal*, número 121, 2011, pàgines 1205-1227.
- FELIU, G.; *Història econòmica de Catalunya*, Editorial Base, Barcelona, 2012.
- FLORENSA I SOLER, N.; *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, 1996.
- FRITSCHY, W.; "A 'financial revolution' reconsidered: public finance in Holland during the Dutch Revolt.1568-1648", *Economic History Review*, LVI, número 1, 2003, pàgines 57-89.
- FRITSCHY, W.; "Holland's public debt and Amsterdam's capital market (1585-1609)", dins SANZ, C. i GARCÍA GARCÍA, B.J. (eds.); *Banca, crèdit i capital: La Monarquia Hispánica y los antiguos Países Bajos (1509-1700)*, Fundación Carlos Amberes, 2006, pàgines 39-57.
- GARCÍA CÀRCEL, R.; "La recuperación económica", *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII, la trayectoria histórica*, II, Ariel, Barcelona, 1985, pàgines 205-210.
- GELDERBLOM, O. i JONKER, J.; "Public Finance and Economic Growth: The Case of Holland in the Seventeenth Century", *The Journal of Economic History*, LXXI, número 1, 2011, pàgines 1-39.
- GRAS I D'ESTEVA, R.; *La Paeria de Lleida*, la Paeria, Lleida, 1988 [1909].
- HERNÁNDEZ, B.; *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña Moderna; la fiscalidad catalana en época de Felipe II*, Taller de Estudios Hispánicos e Hispanoamericanos, Barcelona, 2003.
- HINRICH, E.; *Introducción a la historia de la edad moderna*, Akal, Madrid, 2001.
- HOBBSAWM, E.J.; "The general crisis of the European economy in the 17th century", *Past & Present*, número 5, 1954, pàgines 33-53.
- HOBBSAWM, E.J.; "The general crisis of the European economy in the seventeenth century", dins ASTON, T. (ed.); *Crisis in Europe, 1560-1660*, 1967, pàgines 5-62.
- JUAN VIDAL, J.; "Las finanzas mallorquinas en la época de los austrias", dins DD.AA.; *Hisenda reial i finances municipals (Segles XIII-XIX)*, Cercle d'economia de Mallorca, Palma, 1999, pàgines 47-67.
- JUNQUERAS, O.; *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*, UAB, Bellaterra, 2006.
- LAPEYRE, H.; "Contribution a l'histoire de la lettre de change en Espagne du X1VC au XVIIIIC siecle", *Anuario de Historia Económica y Social*, 1968, pàgines 107-125.
- LLADONOSA, J.; *Lleida durant la Guerra dels Segadors*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1971.
- LLADONOSA, J.; *Història de Lleida*, 2 volums, Tàrraga, 1972-1974.
- LLADONOSA, J.; *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.
- LLOBET, J.M.; *La Taula de canvi de Cervera y su entorno socio económico (1599-1715)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1985.
- KINDLEBERGER, C.P.; "Las finanzas", *Historia financiera de Europa*, Crítica, Barcelona, 1988, pàgines 209-388.
- MARCOS MARTÍN, A.; *España en los siglos XVI, XVII y XVIII: economía y sociedad*, Crítica, Barcelona, 2000.
- MARTIN, F.R.; "Las finanzas españolas durante el reinado de Felipe II (alternancias de participación que se ofracionaron para Francia)." *Hispania: Revista española de historia* 2, 1968, pàgines 109-174.
- MERCADER, J.; *Els Capitans Generals: el segle XVIII*, Vicens Vives, Barcelona, 1987 [1957].
- MERCADER, J.; *La transformació dels municipis catalans en temps de Felip V*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2001 [1963].
- MOLAS RIBALTA, P.; "política i institucions", *Primer congrés d'Història Moderna de Catalunya*, II, Barcelona, 1984, pàgines 11-18.
- MORENO, M.; "L'endeutament pagès", *La pagesia lleidatana*, tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida, 1991, pàgines 233-265.
- MUNCK, T.; *La Europa del siglo XVII: estados, conflictos y orden social en Europa, 1598-1700*, Akal, Madrid, 1994 [1990].
- NADAL, J.; "Catalunya dins l'imperi hispànic: l'articulació institucional i el seu funcionament", dins DD.AA.; *Història de Catalunya: Replegament, estabilització i equilibri*, VII, Salvat, Barcelona, 1998, pàgines 872-887.

- NADAL J. i GIRALT, E.; *La population catalane de 1553 à 1717; l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, S.E.V.P.E.N., 1960.
- NORTH, D.C. i WEINGAST, B.R.; "Constitutions and commitment: The evolution of institutions governing public choice in seventeenth-century England", *Journal of Economic History*, XLIX, número 4, 1989, pàgines 803-832.
- OLIVARES, J.; "Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors", *Recerques: història, economia, cultura*, número 33, 1995, pàgines 34-52.
- PASSOLA, A.; *Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias*, tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1995.
- PASSOLA, A.; *Oligarquía i poder a la Lleida dels Àustria*, Pagès editors, Lleida, 1997.
- PASSOLA, A.; "Las finanzas municipales", *La historiografía sobre el municipio en la España Moderna*, Espai/temps, Lleida, 1997, pàgines 139-152.
- PASSOLA, A.; "Lleida en la crisi general del segle XVII", dins DD.AA.; *La Lleida del segle XVII*, Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 2001.
- PASSOLA, A.; *Història de Lleida: El segle XVII*, Pagès Editors, Lleida, 2004.
- PASSOLA, J.M.; *Els orígens de la banca pública, les taules de canvi municipals*, Editorial AUSA, Sabadell, 1999.
- PEREZ LATRE, M.; *Diputació i monarquia; el poder polític a Catalunya, 1563-1599*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2001.
- QUINN, S. i ROBERDS, W.; "The Big Problem of Large Bills: The Bank of Amsterdam and the Origins of Central Banking", *Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Paper Series*, 2005.
- QUINN, S. i ROBERDS, W.; "An economic explanation of the early Bank of Amsterdam, debasement, bills of exchange and the emergence", dins J. ATACK, i L. NEAL.; *The origin and development of financial markets and institutions; from the seventeenth century to the present*, Cambridge University Press, 2009, pàgines 32-70.
- RAMON I MOLINS, G.; *El crèdit a la Catalunya dels segles XVI i XVII; un estat de la qüestió*, treball final de grau, Universitat de Lleida, 2012.
- REGLÀ, J.; *Els virreis de Catalunya*, Vicens Vives, Barcelona, 1981.
- REMÓN, J.; *La "Taula de Canvi" de Lérida (1589-1808)*, tesi doctoral, Universidad de Zaragoza, 1989.
- REMÓN, J.; "La Taula de Canvi de Lleida (1585-1808)" dins DD.AA.; *La Taula de Canvi de Lleida (1585-1808): Catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 2009, pàgines 15-79.
- RIERA I VIADER, S.; "La Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent: dues institucions massa poc estudiades", *l'Avenç*, número 150, 1991, pàgines 30-33.
- SIMON A. i ANDREU, J.; "Evolució demogràfica (segles XVI i XVII), dins Sobrequés i Callicó, J. (dir.); *Història de la ciutat de Barcelona, Barcelona dins de Catalunya Moderna (segles XVI i XVII)*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998 [1992], pàgines 105-163.
- TELLO, E.; "La utilització del censal a la Segarra del 700: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques: història, economia, cultura*, número 18, 1986, pàgines 47-71
- TELLO, E.; "El papel del crédito rural en la agricultura del Aniguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticiero de Historia Agraria*, número 7, 1994, pàgines 9-37.
- TORRAS I ELIAS, J.; "Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, s. XVI-XVIII", dins DD.AA.; *Jornades sobre la viticultura a la conca mediterrània*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1995, pàgines 527-535.
- TORRAS I ELIAS, J.; "L'economia catalana abans de 1800. Un esquema", Nadal, J.(dir.); *Història econòmica de la Catalunya contemporània, SXIX: La formació d'una societat industrial*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994, pàgines 13-38.
- TORRAS I RIBÉ, J.M.; "L'organització municipal de Barcelona als segles moderns", dins SOBREQUÉS I CALLICÓ, J.(dir.), *Història de la ciutat de Barcelona, Barcelona dins de Catalunya Moderna (segles XVI i XVII)*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998 [1992], pàgines 257-305.
- TORRAS RIBÉ, J.M.; *Los mecanismos del poder: Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Crítica, Barcelona, 2003.
- TORRES SANS, X.; *La Guerra dels Segadors*, Pagès Editors, Lleida, 2006.
- TRACY, J.D.; *A Financial revolution in the Habsburg Netherlands: renten and renteniers in the county of Holland, 1515-1565*, University of California Press, 1985.
- TREVOR-ROPER, H.R.; "The general crisis of the 17th century", *Past & Present*, número 16, 1959, pàgines 31-64.
- USHER, A.P.; "Deposit Banking in Barcelona, 1300-1700", *Journal of Economic and Business History*, número 4, 1931, pàgines 121-155.

- VILALTA, M.J.; *Població, família i treball a la Lleida del segle XVI*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1992.
- VILAR, P.; "El segle XVII: 1598-1714. Etapes de la decadència espanyola, revoltes al principat català", *Catalunya dins l'Espanya Moderna: el medi històric*, II, edicions 62, Barcelona, 1966 [1964], pàgines 311-458.
- VALLS JUNYENT, F.; *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Eumo Editorial, Barcelona, Vic, 2003.
- VAN ZANDEN, J.L.; "Una estimación del crecimiento económico de la Edad Moderna", *Investigaciones de Historia Económica*, número 2, 2005, pàgines 9-38.
- VÁZQUEZ DE PRADA, V.; "La institución bancaria en Barcelona (siglos XV-XVII)", *Aportaciones a la historia económica y social: España y Europa, siglos XVI-XVIII. Las actividades industriales. Moneda y crédito: el mundo de las finanzas*, Eunsa, Barañain, 2000, pàgines 383-399.
- VICEDO I RIU, E.; *Producció, propietat i renda a les terres de Lleida al S. XVIII*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.
- WOODWARD, E.L.; "El reinado de Carlos II. La Revolución de 1688", *Historia de Inglaterra*, Alianza Editorial, Madrid, 1988[1974], pàgines 139-150.
- YUN CASALILLA, B.; "Las raíces del atraso económico español, crisis i decadencia (1590-1714)", dins COMÍN, F., HERNÁNDEZ M. i LLOPIS E. (eds.); *Historia económica de España, siglos X-XX*, Crítica, Barcelona, 2002, pàgines 85-119.